

OP ZOEK NAAR EEN ECOLOGISCHE PEDAGOGIE

Toespraak bij de presentatie van
De Moderne School
 de vertaling van Freinet's
l'École Moderne Française,
 tijdens het Colloquium L'École Moderne - De Moderne School, 14 maart 2009 in Gent

1 Inleiding

Geachte dames en heren, beste vrienden en vriendinnen, ik ben blij en trots dat ik jullie vandaag dit boek van Freinet mag presenteren in de Freinetste stad ter wereld. De eigenlijke boektekst wordt voorafgegaan door een verantwoording. Daarin schets ik het ontstaan van het boek, plaats ik het in zijn tijd, geef ik het belang en de actuele betekenis ervan aan, en dat onder de titel *Een school voor onze tijd*. Ik heb daar behoorlijk mijn best heb op gedaan en geloof dat er wel een paar tamelijk verstandige opmerkingen in staan. Wat let mij dus deze inleiding, bij wijze van presentatie, nu mooi op toon voor te lezen? Zou misschien wel makkelijk zijn, maar niet bijzonder respectvol. En ik vrees dat mijn hier aanwezige landgenoten (die'n Ollanders), daar aanleiding in zullen vinden om straks, bij de onvermijdelijke aankoop, een forse korting te bedingen, en daar zal de uitgever weer niet blij mee zijn.

Bovendien vond ik het eigenlijk ook wel spannender om iets nieuws te maken. En daar komt weer bij dat Luc Heyerincx me had verzocht mijn verhaal een persoonlijke toets te geven. Ik doe daarom verslag van mijn lees- en vertaalavontuur, vertel u wat me onderweg overkwam, welke verbanden ik ontdekte tussen dit en Freinet's andere boeken, welke vragen het boek bij me oproept in het licht van de huidige maatschappelijke constellatie. En gaandeweg realiseerde ik me dat ik in deze tijd van economische krimp en het pleidooi van Obama en anderen voor een noodzakelijke groene revolutie, waar het me eigenlijk om te doen is: ik ben op zoek naar een daarbij aansluitende ecologische onderwijsvisie.

2 Een drieluik

Maar eerst en vooral wil ik proberen u wat dichter bij dit boek en zijn schrijver te brengen. Tussen 1940 en 1944, voor Freinet een periode van gevangenschap, onderduiken en verzetsactiviteiten, ontstonden zijn drie hoofdwerken, een drieluik. Ik geef ze voor het gemak Nederlandse titels hoewel ze voor een deel nog op vertaling liggen te wachten.

1. Het eerste bevat Freinet's onderwijsfilosofie en gaat vermoedelijk *De pedagogie van de arbeid*, heten of *van het werk*. Werk is de essentiële bezigheid van mensen. Daardoor verstaan zij zich met hun natuurlijke en hun sociale omgeving, maken ze zichzelf waar, stichten ze gemeenschappen met anderen. Door en in het werk is en wordt de mens mens. Dat heeft verregaande consequenties voor onderwijs en opvoeding, waarover later meer.
2. In zijn tweede boek, *Proeve van een praktische psychologie*, ontvouwt Freinet voor deze onderwijsfilosofie de ontwikkelingspsychologische onderbouwing. In drie fasen, zo zegt hij, ontwikkelt het kind zijn natuurlijke drang tot activiteit.

In de eerste fase probeert het kind *tastenderwijs* vertrouwd te raken met zijn omgeving. Dat gebeurt letterlijk met handen en voeten, mond, tong, neus, ogen en oren, totdat het, zo'n twee jaar oud, al aardig kan lopen en daardoor de handen vrij krijgt voor constructieve bezigheden.

Dan komt het in de fase van *ordening en toe-eigening*; de verkenningen krijgen een proefondervindelijk karakter, het kind haalt de dingen naar zich toe, het gaat ermee

experimenteren, meespelen. Dat spelen noemt Freinet het *werkspel*, spel waarin dingen gemaakt, geconstrueerd worden.

Vervolgens betreedt het kind, zo rond het vierde, vijfde jaar de fase van het *werk*. Het verkennen, ordenen en toe-eigenen van de vorige fasen blijft doorgaan (blijft eigenlijk altijd doorgaan, ook

bij ons volwassenen) en natuurlijk ook het werkspel dat langzamerhand verschuift naar *spelwerk*, werk dat nog spel is (vadertje en moedertje, hutten bouwen enzovoorts), om vervolgens over te gaan in werk.

3. Die fasen keren terug, zoals we nog zullen zien, in het derde boek, waarvan nu de vertaling voor ons ligt, *De Moderne School* (DMS). Dit boek is te beschouwen als de praktische uitwerking van de twee vorige. Het drieluik in kort bestek: boek 1 bevat Freinet's *pedagogie*, boek 2 zijn *psychologie*, en boek 3 zijn *didactiek*, waarin hij regelmatig teruggrijpt op de twee voorafgaande boeken¹.

Met de aanschaf van dit boek haalt u in essentie de beide andere ook in huis. Maar als het u vergaat als mij, kunt u er, na lezing van DMS, niet genoeg van krijgen, en zult u, net als ik, nog dieper willen putten uit de rijke bron die Freinet is, en reikhalzend uitzien naar de vertaling van die twee andere.

De ingenieuze verbouwing van een kasteeltje bij Brugge tot een eigentijds, doelmatig en avontuurlijk schoolgebouw is een mooie metafoer voor een van de hoofdthema's uit *De Moderne School*: Freinet wilde geen totaal nieuwe school maar vernieuwend, modern onderwijs.

De school van vandaag heeft zich ontwikkeld uit die van gisteren, en die van morgen komt voort uit de school van vandaag. Onderwijs verandert mee met de veranderende maatschappij. *De Moderne School* leert ons hoe je dat verstandig kunt aanpakken.

Freinet zou met voldoening vaststellen op welke punten de tijd hem heeft ingehaald. Zo zouden multimedia-toepassingen - waarop hij overigens in de jaren dertig van de vorige eeuw al vooruitliep met drukpers, bandrecorder en filmcamera - vandaag zeker een voornam plaats krijgen in zijn school.

Maar *De Moderne School* laat ook haarscherp zien wat nog niet is gerealiseerd.

- Zo bestaat de scheiding tussen hoofd- en handarbeid nog altijd.
- En de haast om toetsbare kennis aan te brengen via verkorte leerwegen, met uitsluiting van proefondervindelijk verkennen, lijkt alleen maar toegenomen.
- Steeds vaker moeten natuurlijke en sociale omgeving als informatiebronnen wijken voor de virtuele werkelijkheid van het internet.
- Het kunstonderwijs legt het af tegen de eis van hoge taal- en rekenopbrengsten.
- En decennia lang heeft veel onderwijs in het teken gestaan van de individuele ontplooiing met verwaarlozing van de praktische burgerschapsvorming.

Samengevat: te veel school en te weinig leven, te veel doen-alsof in plaats van zinvol werk in levensechte situaties. Daarover valt veel te leren in dit boek.

Célestin Freinet (1896-1966) was de belangrijkste Franse pedagoog van de twintigste eeuw. Bewonderaar van Dewey, Jongere tijdgenoot van reform-pedagogen als Montessori, Decroly, Korczak, Ferrière, Petersen, Parkhurst, Makarenko. Grondlegger van de Freinetpedagogie en stichter van een onderwijs- en onderwijzersbeweging met leden en scholen in 40 landen in Europa, Franstalig Afrika, Midden- en Zuid-Amerika en in Japan.

De Freinetbibliotheek

De Freinetbibliotheek 4

De Moderne School - L'école Moderne Française

C. FREINET

De Moderne School

3 Een praktische gids

Hoewel als laatste geschreven, verscheen DMS het eerst, en wel in 1945. Om twee redenen. Een economische: het was het dunste van de drie en er bestond een groot papiergebrek, en een onderwijskundige: het is het meest praktische van de drie, je kunt er meteen mee aan de slag. En dat was nodig, want na de Tweede Wereldoorlog was het tijd voor de noodzakelijke wederopbouw en modernisering, ook die van het onderwijs.

Hoe je die modernisering het beste kunt aanpakken en wat daar allemaal bij komt kijken, beschrijft Freinet in DMS op voorbeeldige en ook voor ons leerzame manier en is daarom alleen al het lezen waard: het gaat heel nauwkeurig, heel praktisch, stapsgewijs, met inachtneming van de toen vaak gebrekkige faciliteiten, waarvoor hij slimme oplossingen aandraagt, maar ook met veel

inlevingsvermogen voor het gebrek aan durf en zelfvertrouwen van veel onderwijsgeevenden, ja zelfs met begrip voor hun zwakke kanten, want meesterschap was en is lang niet altijd vakmanschap. En dat valt bovendien niet een-twee-drie te verbeteren.

Wel maakbaar en wel moderniseerbaar zijn de materiële onderwijsomstandigheden. Vandaar de ondertitel van DMS: *een praktische gids voor de materiële, technische en pedagogische organisatie van de volksschool*. Let op de volgorde. Eerst de materiële zaken aan pakken; dwz lokalen, inrichting, materialen en werktuigen. Dan technieken ontwikkelen en praktiseren voor de toepassing van die materialen en werktuigen. En vervolgens op dat fundament een werkorganisatie oprichten, een samenlevingsvorm stichten, een gemeenschap ontwikkelen die bepalend zijn voor het pedagogisch klimaat en voor de realisering van de pedagogische doelstellingen.

Ook voor vandaag dus een praktische gids voor ieder schoolteam dat een veranderingsproces door- maakt of daarmee wil beginnen: spiegel u aan Freinet's ervaringen en vertaal ze naar uw eigen huidige situatie.

4 De moderne tijd

De titel van DMS is in twee opzichten programmatisch. Een ervan bespreek ik in de eerdergenoemde verantwoording, de andere hier en nu. Een paar jaar na het verschijnen kreeg Freinet's beweging, eerst *De drukpers op school* geheten, dezelfde naam als het boek de Moderne School. Daarmee typeert de beweging zich als een van de vele zijstromen (zoals Moderne techniek, Moderne wetenschap, Moderne Kunst, Moderne Literatuur, Modernistische Architectuur), als een van de zijstromen dus van een veel bredere cultureel-maatschappelijke stroming in een tijdperk dat vaak aangeduid wordt als De Moderne Tijd, zeg maar de eerste helft van de 20ste eeuw, uitlopend tot in de jaren zeventig.

Dat Moderne Tijdperk, kenmerkt zich door een zich zeer snel ontwikkelende techniek, de daarmee samenhangende Industriële Revolutie die ingrijpende maatschappelijke veranderingen teweegbracht, die vroegen om politieke, culturele en vanzelfsprekend ook om pedagogische vernieuwingen. Om nieuwe antwoorden op oude en op nieuwe vragen. Om nieuwe zingeving, om herwaardering en herformulering van bestaande waarden en deugden . Om de gedachten te bepalen een paar begrippenparen: Kapitaal en Arbeid, Hoofd- en handarbeid, Individu en Collectief, Stad en Platteland, Traditie en Vernieuwing, Natuur en Techniek.

Vanaf de jaren zeventig - tachtig van de vorige eeuw zijn we getuige van een nieuwe technologische revolutie, die zich eerst aarzelend voltrekt, maar daarna als een eenparig versnelde beweging de 21ste eeuw in flitst, de zogeheten postindustriële of informatica-revolutie, even ingrijpend als de vorige, eveneens gevolgd door diepgaande maatschappelijke veranderingen, die - en nu kan ik mijn vorige alinea vrijwel etterlijk herhalen - die vragen om politieke, culturele, en vanzelfsprekend ook om pedagogische vernieuwingen. Om nieuwe antwoorden op oude en op nieuwe vragen, etc.... En thema's als Individu en Collectief, Stad en Platteland, Traditie en Vernieuwing, Natuur en Techniek (zeker ook die laatste) zijn opnieuw actueel, misschien onder andere namen. En ja..., de ineenstorting van het bancaire graaikapitalisme heeft zelfs de tegenstelling tussen Kapitaal en Arbeid weer actueel gemaakt. Hier en daar ontwaakt een marxist uit zijn winterslaap en wrijft zich de ogen uit.

5 Natuur, techniek en arbeid

En Freinet draait zich nog eens behaaglijk om in zijn graf, want al deze thema's komen in zijn werk prominent aan de orde. Zonder de andere geheel onbesproken te laten, wil ik me nu vooral concentreren op de trits: Natuur, Techniek, Arbeid.

Opgegroeid in een schilderachtig gelegen maar geïsoleerd Zuidfrans boerendorpje bewonderde Freinet de overweldigende schoonheid van de natuur, had hij een intens vertrouwen in de levenwekkende en voor de mens onontbeerlijke krachten van die natuur. Zijn opvattingen daarover vinden we in *De pedagogie van de Arbeid*, waarin hij de intieme verhouding tussen de werkende mens en de natuur beschrijft, een beschrijving die soms een lyrische illustratie lijkt bij Karl Marx trefzekere typering van arbeid als de stofwisseling tussen mens en natuur². En in zijn

psychologieboek beschrijft Freinet hoe het kind zich ontwikkelt in wisselwerking met de hem omringende omgeving.

Freinet, voor wie Darwin geen gesloten boek was, laat zien dat er in dit opzicht slechts graduele, geen principiële verschillen bestaan tussen het ontluiken van een mensenkind en diens ontluikende medeschepselen. Deze visie kreeg literair vorm in twee kinderboekjes die Freinet als 30-jarige schoolmeester schreef: *Tony de Wees* (1925)³, u waarschijnlijk niet onbekend, en in een boekje dat tot vorig jaar onvindbaar was, ook in Frankrijk en merkwaardigerwijs opeens opdook in een Amsterdamse bibliotheek,

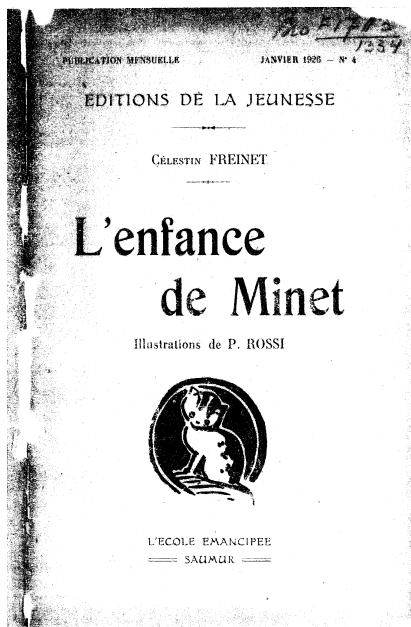
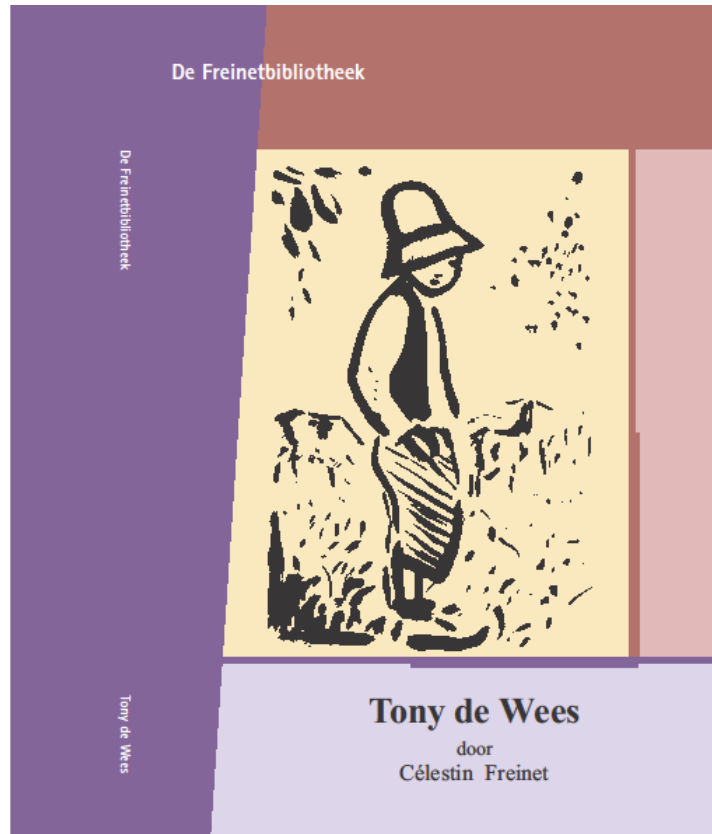
"De eerste tekst die Freinet voor kinderen schreef heet *Tony l'Assisté*, in 1925 gepubliceerd in de reeks *Les Édition de la Jeunesse* door l'École Emancipée in Saumur.

Het vertelt op gevoevolle wijze over een weeskind dat door Maatschappelijk Werk voor een tijdje wordt ondergebracht bij een oud echtpaar in een dorpje dat wel heel sterk lijkt op Gars, Freinet's geboorteplaats.

Toch is Tony geen autobiografie van Célestin, die in een echt gezin opgroeide. Maar, wie weet dat zijn ouders ook twee weeskinderen opvingen, Antoinette en Tony genaamd, begrijpt dat dit verhaal een werkelijkheid uitdrukt die de schrijver goed kende.

Huisjes bouwen, in de rivier spelen, vuurtje stoken, meehelpen bij het werk op het land, geiten hoeden, als je aan de beurt bent de dorpsheer assisteren, de nacht doorbrengen onder de blote hemel, de innige band met dieren, planten, de lucht, het heeal - dat alles is diep doorleefd."

Uit: MICHEL BARRÉ, *Célestin Freinet, un éducateur pour notre temps*
(een vertaling van deze biografie is in voorbereiding bij De Freinetbibliotheek)

Minet (1926)⁴ geheten, een verhaal waarin de ik-figuur haar groei van blind en hulpeloos kattenjong tot zelfstandige, redzame kat beschrijft.

Dat verloopt vrijwel precies volgens de ontwikkelingslijnen van het kinderleven die Freinet twintig jaar later in zijn psychologieboek zou beschrijven:

- Tastenderwijs verkennen van eigen lijf, de andere jongen, maar vooral het warme en melkrijke moederlijf. - Dan, als het kattenjong kan zien en lopen, het ordenen (wat is wat, wie is wie, wat is veilig, wie is vijand?) en het toe-eigenen via het werkspel: spelen met de staart van moeder, achter een opwarrelend blaadje aan jagen, overgaand in het spelwerk: moeder brengt de jongen een nog levende muis, waarmee ze eerst geen raad weten.
- Tot ze in de derde fase komt, die van het kattenwerk: zelf voedsel zoeken, jagen. (Loopt de vergelijking hier niet enigszins uit de pas? vraagt de oplettende lezer/luisteraar zich af. En terecht)⁵.

In dit poezenverhaal komt overigens ook die andere, die noodlottige, zo u wilt, wrede kant van de natuur aan het licht: survival of the fittest, eten en

gegeten worden. Moederpoes verstoot op zeker moment haar jongen, Minet vangt een vogeltje en zet, ongecensureerd door een pedagogiek-correcte auteur, haar tanden in het lauwarme, malse vogelvlees. Als boerenzoon kende Freinet de strijd om het bestaan en de armoede van het platteland, zowel materieel als cultureel. Hij deelde niet de romantische natuurvisie van bijvoorbeeld hedendaagse Amsterdammers die graag betogen dat in de nabijgelegen Oostvaardersplassen de natuur, zonder menselijk ingrijpen zijn gang moet kunnen gaan, maar op hun zondagse fietstocht met de kinderen liever niet aankijken tegen de onvermijdelijke gevolgen daarvan: een troep kraaien die zich, vlak naast het pad, tegoed doet aan het bloederig kadaver van het eens zo bambi-achtige edelhertje; of stedelingen die alles bij het pittoreske oude willen laten zonder daarvoor de onontkoombare hogere voedselprijzen te willen betalen. Freinet vond dat zijn streekgenoten ook moesten delen in de welvaart en dus moesten kunnen profiteren van de technologische vooruitgang.

Voor zijn vaak poëtisch taalgebruik ontleende hij zijn beeldspraak zowel aan natuur als aan techniek: het groeiproces van kind tot volwassene is als dat van een boom; of het is een bron die een bergstroompje voortbrengt dat zich bergafwaarts stort, en later uitdijt tot een kalme brede rivier in de vallei. Maar net zo goed spreekt hij van de menselijke machine en in DMS vergelijkt hij de organisatie van een school nu eens met die van een modern warenhuis dan weer met die van een fabriek, en het dagelijkse onderwijsproces met een machinerie, of met een akker; en de meester met een machinist-monteur of een tuinman. Levend in ons elektronische tijdperk zou hij zijn metaforen ongetwijfeld aan de taal van computers, internet, gsm en gps ontleend hebben.

6 Echte melk uit een pak

September 2007 ben ik aan de vertaling van dit boek begonnen. Tussendoor vroegen andere zaken mijn aandacht: koken, gedichten schrijven, kleinkinderen, hout hakken, zo nu en dan een lezing. Oktober 2007 bracht een onderbreking voor een boekje dat ik maakte samen met een oud-student, nu al jarenlang schoolmeester, en zijn klas. Een boekje met haiku's en over het schrijven daarvan⁶. Het begint ongeveer zo:

Zijn er nog kinderen die, net als ik vroeger, op hun rug in het geurende gras, kauwend op een sprietje, naar de alsmaar bewegende en van vorm veranderende wolken kijken en zich laten meevoeren naar .... Of die van een bruggetje turen naar kikkervisjes en torretjes, zwemmend tussen de spiegelwolken in het water, en die daar helemaal in opgaan, bijna letterlijk? Want om een haiku te schrijven moet je eerst goed kijken, echt kijken, opgaan in die verbazing- en duizelingwekkende geheimzinnigheid van een klein stukje zichtbare, hoorbare, voelbare, tastbare, ruikbare werkelijkheid in onze directe nabijheid.

Ze zullen er nog wel zijn, kinderen op hun rug in het gras, maar veel meer tien- tot twaalf jarigen, zo las ik in de krant, kijken 40 uur per week naar een scherm en schermpjes: TV, computer, telefoondisplay. Heel handig die apparaten, ik zou niet meer zonder kunnen, maar we maken elkaar en onze kinderen toch niet wijs dat wat je op die schermpjes ziet, dat dat pas echt is? Of misschien toch wel... En een ander krantenbericht meldde van de week: omdat kinderen achter hun schermpjes zitten, nauwelijks buiten komen, zich niet leren bewegen is de afgelopen drie jaar het aantal ongelukken tijdens gymlessen verdubbeld. Dat kunnen we toch niet laten gebeuren?

In de periode dat ik met het haikubookje bezig was, hoorde ik de volgende anekdote. Een bovenbouwklas uit Amsterdam-West had een fantastische excursiedag op een high-tec boerderij met een gerobotiseerde melkinstallatie, een kaasmakerij vol met al even indrukwekkende technische snuffjes en ook koeien natuurlijk, enkele honderden. Aan het eind van de dag een evaluerend kringgesprek. De meest opmerkelijke reactie kwam uit de mond van Rody, een lekker Amsterdams lefgozertje van Arubaanse afkomst: *Vet cool man! maar ik vind echte melk uit een pak toch lekkerder.*

7 Het laatste kind in het bos

Steeds meer kinderen komen zelden of nooit op het platteland of in een bos. En als ze er al komen, zien ze in het bos geen bomen en door de bomen het bos niet meer. Hun referentiekader is van een volstrekt andere orde. Ook al heb je de melk uit de uiers van de koe schuimend in de glazen containers zien en horen spuiten, echte melk komt uit een pak. Ooit moet ergens de navelstreng tussen deze kinderen en de hun omringende natuur doorgeknipt zijn. Of is die er nooit geweest?

Daarover gaat het ook in de Amerikaanse (inmiddels wereldwijde) bestseller van Richard Louv: *Het laatste kind in het bos*⁷, dat ik begin 2008 in handen kreeg. Een van de duizenden door hem geïnterviewde kinderen zegt: *Ik speel liever binnen, want daar zitten de stopcontacten*. Hedendaagse jongeren kunnen je meer vertellen over bedreigde walvissen, neergeknuppelde jonge zeehonden, verdwijnende regenwouden, dan over de laatste keer dat ze alleen op ontdekking het bos of het veld gingen.

Louv trok tien jaar door de hele VS, praatte met kinderen, studenten, ouders, onderwijzers, met milieuactivisten, wetenschappers en geestelijke leiders. Zijn conclusie: waarschijnlijk waren de generaties geboren tussen 1945 en 1965 de laatste die in hun jeugd in het bos rondstruinden, of op open stukjes land hutten bouwden. Kinderen die na 1980 zijn geboren, hebben in toenemende mate te maken met een *natuurtekortsyndroom*. Dit zou wel eens een van de belangrijke oorzaken kunnen zijn van verontrustende verschijnselen als overgewicht, concentratiestoornissen en depressies bij kinderen van de *online*-generatie.

En wat doen we eraan? Louv zegt: *Studies wijzen uit dat kinderen met ADHD- symptomen merkbaar baat hebben bij contact met de natuur, zelfs al is het maar een klein beetje. Kinderen die in een natuurlijke omgeving spelen zijn veel creatiever dan kinderen die op asfalt spelen. Studies over stress laten zien dat stressniveaus drastisch afnemen door gewoon de natuur in te gaan. Het in de natuur zijn is een essentieel onderdeel van het menszijn. Wat weerhoudt ons er toch van onze kinderen buiten te laten spelen? Concrete natuurervaringen blijken heilzaam voor kinderen: hun angstgevoelens worden getemperd, hun besef van eigenwaarde wordt versterkt, hun nieuwsgierigheid en hun creativiteit nemen toe, en hun gevoel van verbondenheid met de natuur en de naaste omgeving wordt versterkt.*

8 Ecologische pedagogiek?

Als omvang en ernst van het natuurtekortsyndroom werkelijk zo groot zijn als Louv schetst - en ik ben geneigd hem hierin te volgen - dan zijn een omgevingsverkenning met de klas zo nu en dan, of een boswandeling in gezinsverband op zijn tijd mooi meegenomen; maar zou het voldoende zijn? Ik ben bang van niet. Vraagt dit niet om een meeromvattende, fundamentele aanpak? Hield ik mezelf voor.

En juist toen ontmoette ik een student *ecologische pedagogiek*. Ecologische pedagogiek? Nooit van gehoord. Maar de sluimerende groene activist in mij was opeens klaar wakker. Een ecologische pedagogiek zou weleens de wetenschappelijke basis kunnen vormen voor de ecologische pedagogie, die het doel is van mijn zoektocht. Hier lag de link. En ik vroeg:

- Komt Freinet ook aan de orde?

- Freinet... Nee, ik geloof het niet ... Freinet hè? ... Nee, maar ik ben ook nog niet zolang bezig...

Dan maar naar de website van de desbetreffende Hogeschool⁸ die zich afficheert met een *masterstudie ecologische pedagogiek*. Ecologie is een term van de Duitse kunstenaar, bioloog en darwinpromotor Ernst Heinrich Haeckel (1834-1919)⁹, die eronder verstond: de analyse en beschrijving van de relaties tussen dieren (dus ook mensen) en planten in hun eigen *ecos*, dat betekent letterlijk: huis. Zeg maar: directe omgeving, biotoop. Later, vooral vanaf de jaren zeventig, onderging het begrip een betekenisuitbreiding in politiek-ecologische zin: de aarde als ons gemeenschappelijk huis.

En ecologische pedagogiek? Om een lange internettekst kort te maken: het blijkt eigenlijk om *holistische pedagogiek* te gaan, want, zo zegt de werftekst: Alles hangt met alles samen, dat is ecologisch. Ja, zo lust ik er nog wel een. Merkwaardige woordinflatie. Daar zit ik niet op te wachten. Ik was en ben op zoek naar structurele pedagogische oplossingen voor *Het laatste kind in het bos*.

9 Het domein van de kinderen

Inmiddels was ik met mijn vertaling gevorderd tot hoofdstuk 2 van DMS. En daar blijkt dat Freinet in zijn tijd voor soortgelijke vragen stond. De economische crisis van de jaren dertig waar de afgelopen weken zo veelvuldig naar werd verwezen, en de daarop volgende oorlogsjaren hadden tot verpaupering van de steden geleid. Ik citeer Freinet: *de troosteloosheid van de stedelijke krottenwijken, de dichte opeenhoping van arbeiderswoningen zonder lucht, zonder horizon, zonder bomen, bloemen en dieren; (...) Vooral in de stad zijn volkskinderen net dieren in een dierentuin, die gedwongen zijn om zich zo goed en zo kwaad als het gaat te behelpen met een beperkte ruimte, een boomskelet, een pseudo-beekje en wat dorre, kale aarde*¹⁰.

Fnuikend voor het jonge kind, dat, om zich harmonisch te ontwikkelen, een rijke, tot veelzijdige activiteiten en intense ervaringen prikkelende omgeving nodig heeft. Een omgeving dus die tegemoet komt aan de ontwikkelingsfase van het ordenen, van het toe-eigenen, van werkspel en spelwerk, langzaam overgaand in werk. Dat bracht Freinet met een concreet uitgewerkt voorstel voor kinderopvangcentra (een mengeling van crèche, peuterspeelzaal en Kindergarten) die hij - in navolging van het begrip natuureservaat - kinderreservaat noemt. Achteraf vind ik nu dat de vertaling kinderdomein vanwege de gevoelswaarde de voorkeur verdient..., mea culpa.

Zo'n kinderdomein is gesitueerd in een park, dicht bij woonwijken, en bestaat uit een stukje natuur, met bosschages en struiken, wild en gevogelte, als het kan rotsen en grotten, een stroompje, een waterplas met een zandstrandje. Verder een gecultiveerd natuurgedeelte: een weijtje, een boomgaard, kindertuintjes, een kinderboerderij. En een gebouw waarin onder meer een leefruimte met kamerplanten, zaaigoed in potten; een experimenteerruimte met een zandtafel en ontwikkelingsmateriaal; een rustruimte; en een woongedeelte voor verzorgers en peuterleidsters, en voor peuters die om welke reden dan ook niet thuis kunnen slapen.

Een utopie? Ja, en....?

10 De periode van het werk

De overgang van de tweede ontwikkelingsfase naar de derde, die van het werk, voltrekt zich in wat bij Freinet nog de kleuterschool heet. Deze verloopt natuurlijk niet bij alle kinderen even snel, en evenmin bij ieder kind altijd even gelijkmatig, soms gaat het op rolletjes, dan weer met horten en stoten, nu eens met tijdelijke terugval dan weer met razendsnelle acceleraties.

Ofwel: de kleuterschool biedt daarom materialen, ervaringsmogelijkheden, activiteiten, situaties aan die zowel voortbouwen op het voorafgaande als de toekomst uitdagen. Anders gezegd: er moet ruimte zijn voor zowel tastend verkennen, als voor ordenen, voor werkspel, voor spelwerk, als voor werk. Op de kleuterschool kun je, als je wilt en eraan toe bent, timmeren, lezen, schrijven, koken, maar er is ook binnenshuis en buitenshuis een natuurlijke en avontuurlijke omgeving die onontbeerlijk is en blijft, waar gespeeld wordt, en geklommen, gebouwd en geëxperimenteerd.

Deze lijn trekt Freinet op logische en natuurlijke wijze door in wat hij de volksschool (voor 7- tot 14-jarigen) noemt en waaraan hij in DMS verreweg de meeste aandacht besteedt. De volle nadruk ligt hier weliswaar op het werk, maar het proefondervindelijk verkennen blijft de basis voor het totale ontwikkelings- & leerproces. En door de materiële, technische en pedagogische organisatie van de volksschool worden de tegenstellingen tussen kind en natuur, natuur en techniek, individu en gemeenschap, tussen traditie en vernieuwing overbrugbaar.

In de jaren twintig van de vorige eeuw lieten Freinetwerkers al zien hoe je de traditionele school kunt vernieuwen, moderniseren, door het gebruik van schrijfmachine, drukpers, bandrecorder, fototoestel, filmcamera. En al in 1927 wisselde Freinet met een Bretonse vriend en collega door kinderen gemaakte filmpjes uit. Een aandoenlijk voorbeeld daarvan is sinds kort (dankzij you-tube) te zien op de website van Amis de Freinet¹¹. Wat zouden hij en zijn kameraden watertanden bij onze multimediale mogelijkheden! Maar wat zouden ze hun hoofd schudden bij een prachtig vormgegeven werkstuk over bijen houden, waarvoor de maker geen stap buiten de deur heeft gezet, geen bij of bijenkorf in levende lijve heeft gezien, geen imker heeft gesproken: knip- en plakwerk van internet, het syndroom van downloaden.

DMS biedt nieuwe vormen van evenwicht: door klas en school te organiseren als een coöperatie, als een leefwerkgemeenschap, komen zowel individuele ontplooiing als sociale verantwoordelijkheid tot hun recht. In de werkplaatsen voor agrarische activiteiten (tuinbouw en dierverzorging) en voor technisch werk, in de ateliers voor ambachten als timmeren en weven, maar ook voor elektrotechniek en een keuken met eigentijdse kookapparatuur, worden de scheidingen tussen traditie en moderniteit, tussen buiten- en binnenwerk, tussen hoofd- en handarbeid ongedaan gemaakt. Ook bij de wat hij noemde de intellectuele en de artistieke activiteiten vindt die verbinding plaats tussen natuurlijke en sociale omgeving enerzijds en schoolwerk anderzijds: onderzoeken en ervaringen tijdens veldonderzoek en excursies vormen het uitgangspunt voor literaire verwerking in verslagen, verhalen, gedichten en voor artistieke verbeelding in keramiek, schilderij, drama.

Dames en heren, voor dit moment is mijn zoektocht ten einde: ik weet weer zo'n beetje waar ik het zoeken moet en hoop van u hetzelfde.

Noten

¹ In het werk van Freinet komt de term *didactiek* overigens zelden voor. Hij sprak van Freinet-*technieken*. Die vormden tezamen de Freinet-*pedagogie*, ofwel Freinetonderwijs. Anders gezegd, het zou meer in Freinet's lijn zijn om het drieluik als volgt te benoemen: onderwijsfilosofie, ontwikkelingspsychologie en praktische pedagogie.

² *De arbeid is in de eerste plaats een proces, dat tussen mens en natuur plaatsvindt; een proces, waarbij de mens zijn stofwisseling met de natuur door middel van zijn eigen activiteit tot stand brengt, regelt en controleert.* KARL MARX in: *Het Kapitaal*, Deel I, Afdeling III, Hoofdstuk 5, vertaling I. Lipschitz, internet-ditie 2008.

³ C. FREINET, *Tony de Wees* (met illustraties van Pierre Rossi), Valthe 2005.

⁴ Dit is de voorlopige titel. Vertaling in voorbereiding. Uitgave in 2009.

⁵ Kattenwerk is immers geen werk, het is jezelf, je jongen in leven houden, eventueel jezelf reproduceren in nageslacht. Werk is eigenlijk voorbehouden aan de mens, zoals we eerder zagen.

⁶ Namelijk: *Haiku, van kijken komt schrijven* door groep 8 van de Nassauschool in Groningen, meester Arjen Boswijk, Rouke Broersma. De Freinetwinkel, Valthe 2007.

⁷ RICHARD LOUV, *Het laatste kind in het bos. Hoe we onze kinderen weer in contact brengen met de natuur*, Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht 2007.

⁸ Hogeschool Utrecht.

⁹ In dit Darwin-jaar is er, zeker in Duitsland, weer volop belangstelling voor Haeckel, met name voor zijn beroemde publicatie *Natuurformen der Natur* (1904).

¹⁰ C. FREINET, *De Moderne School*, Valthe 2009 (p 44).

¹¹ <http://www.amisdefreinet.org>